

Suomalaisen filosofian ehdoista

Tere Vadén jatkoi edellisessä *niin & näin* -lehden numerossa aiemmista julkaisuistaan tuttua suomalaisen filosofian ehtojen pohdintaa. Yksi näistä edellytyksistä on subjektin kyseenalaistaminen. Tämän kyseenalaistamisen ymmärtämiseksi on selvitettävä, mitä Vadén tarkoittaa subjektilla. Vaikka Vadén ei tätä sano eikä ehkä tiedostakaan, hänellä on kaksi eri tulkintalinjaa subjektista. Näitä linjoja voidaan nimittää transsendentaaliseksi ja empiriseksi.

Transsendentaalisen tulkinnan mukaan subjekti on kaikissa ihmisissä samanlainen, eli siinä määrin kuin ihmiset ovat subjekteja, he eivät ole ainutlaatuisia. Subjekteina ”meidän osamme ja rakenteemme ovat määritelmän mukaisesti täsmälleen samaa. Subjekti meissä on yhteismitallinen, universaali ja toistettavissa oleva asia.”¹ (Itse asiassa on syytä epäillä, voidaanko subjekteista mielekkäästi puhua monikossa lainkaan. Ajatus transsendentaalisubjektista pyrkii väistämättä kvalitatiivisesta samuudesta kohti kvantitatiivista samuutta tai ainakin numeerisen kysymyksen sulkeistamista.) Subjektin sanotaan muodostavan representaatioita, ja kieli ymmärrettään ensisijaisesti representaation välineeksi. Tosia representaatioita vastaa objektien järjestelmä, joka ymmärrettään tavanomaisessa realismissa kokemuksista irralliseksi.

Transsendentaalinen subjekti on kokemuksen keskus, jota itseään ei koeta ja jonka olemassaolon oletaminen ei myöskään selitä ja tee ymmärrettäväksi mitään tiettyjä kokemusmaailman tapahtumia. Juuri tällaiseen transsendentaaliseen subjektiiin Vadén epäsuorasti viittaa arvostellessaan naiivia uskoa kokemuksista riippumattomaan todellisuuteen.² Tätä oletettua objektien koelmaa vastaa yhtä lailla kokemuksista riippumaton subjekti.

Empirisen linjan mukaan subjekti taas on jotakin, joka voidaan periaatteessa ottaa sekä tieteellisen (psykologia, neurologia jne.) että ei-tieteellisen ymmärryksen kohteeksi. Tähän sub-

jektitulkitaan Vadén viittaa puheellaan subjektien rakentumisesta paikallisissa sosiaalisissa peleissä ja niihin kiitoutuvissa valtasuhteissa.³ Koska pelit ovat paikallisia, empirinen subjekti ei voi olla universaali, kaikkialla samanlainen. Vaikka monet teknologiset, taloudelliset ja poliittiset pelit luultavasti tuottavatkin samantyyppisiä subjekteja eri puolilla maailmaa, ne ovat silti Va-

»Transsendentaalisen subjektiajattelun kritiikin edellytyksissä ei nähdäkseni ole mitään erityisen suomalaista. Transsendentaalifilosofiaa epäilevä asubjektiiivisuusväite ei koske ainoastaan suomalaista kokemusta, eikä sen esittäminen ole sidoksissa suomen kieleen.»

dénin omillakin kriteereillä arvioiden paikallisia ilmiöitä, jotka tosin saattavat esittää globaalin pätevyuden vaateen ja väittää legitimitettä hankkiakseen löytävänsä sen minkä itse levittäytyessään rakentavat.

Empirisen subjektin rakentumisen käänköpuolena on mahdollinen heikentymisen ja jopa romahdus – transsendentaalinen subjekti ei romahda, sen oletetaan vallitsevan aina, kaikissa kokemuksissa. Empirinen subjekti saattaa Vadénin mukaan liueta esimerkiksi haltioituneessa luontokokemuksessa, juhlan tuoksinassa ja lemmessä.⁴ Vadén liittyy empiriseen subjektiiin enustettavuuden ja pyrkimyksen objektien kontrollointiin ja teknologiseen järjestämiseen hyödyn nimissä. Nämä piirteet tuovat mukanaan liudan mui- ta, kuten esimerkiksi itsehallinnan, itsekurin, subjektikeskeisen harkitsevuuden,

tavoitteellisuuden, tehokkuuspyrkimyksen ja taloudellisuusvaatimuksen. Kyse on siis tyypillisestä länsimaisen, teknologiasuuntautuneen ihmisen ihannekuvasta. Ja tietenkin empiristä subjektia luonnehtii näkökulmallisuuden illuusio, jossa egolle avautuu ympäristö.⁵

Jos subjekti määritellään tuolla äsken lyhyesti hahmotellulla transsendentaalisella tavalla, meillä ei ole perusteita uskoa kokemusten subjektiiivisuuteen.⁶ Transsendentaalinen subjektiiiväite on metafyyminen siinä mielessä, että sen totuutta ei voida perustella vetoamalla kokemukseen. Väitteen totuudelle ei siis ole kriteerejä – se on mielivaltainen. Subjektin postulointi ei selitä mitään, ja toisaalta sen olemassaolon kieltäminen ei jätä mitään selittämättä. Subjektiiiville esitetty ja subjektiiivä jätetty maailma voidaan olettaa samanlaisiksi, aivan kuten transsendentaalisessa mielessä arvokkaalla ja arvottomalla elämällä ei välttämättä ole mitään eroa.

Subjektin metafysiikan kieltäminen ei sinänsä anna aiheita millekään erityisille johtopäätöksille empirisen subjektin valta-aseman tai jonkin erityisen empirisen subjektimuodon arvosta ja suotavuudesta. Tuon metafysiikan kieltäjä voi esimerkiksi olla kiihkeä teknologi, joka arvostaa itsehillintää ja rationaalista harkintaa, aivan kuten sen puolustaja voi arvostaa kokemuksia, joissa hän huumaantuneena menettää tunnon omasta itsestään ja edustaan. Metafyyssissä mielessä subjektittomasta kokemuksesta puhuminen ei anna lisäpontta elämän teknologisoitumisen ja standardoitumisen arvostelulle.

Jos ainutlaatuisen suomalaisen filosofian ehdon pitää olla jotakin sellaista, mitä ei muissa kielissä tai mielissä ole, asubjektiiivisuus voi olla tuon ajattelun edellytys vain jos suomalaisuus – ja ainoastaan suomalaisuus – elää kokemuksissa, joissa ei ole subjektia lainkaan. Jos muut kielet ja niihin liittyvät kokemukset voisivat olla yhtä lailla asubjektiiivisiä, suomalaisessa asubjektiiivisuudessa ei itsessään olisi mitään ainutlaatuista, vaan ainoastaan siinä, mitä milloinkin koetaan. Mitä milloinkin koetaan on tietysti sidoksissa aikaan ja paikkaan: kokemus on aina ainutlaatuista tässä triviaalissa merkityksessä, ainakin jos

samuuden kriteerit tehdään hyvin vaativiksi. Kun kysymys koskee ainutlaatuisen suomalaisen filosofian ehtoja ja niiden yhteyttä asubjektiivisuuteen, on etsittävä suomalaisen kokemuksen *erityistä* taipumusta ja *erityisiä* edellytyksiä asubjektiivisiin muotoihin.

Transsendentaalisen subjektiajattelun kritiikin edellytyksissä ei nähdäkseen ole mitään erityisen suomalaisia. Transsendentaalifilosofiaa epäilevä asubjektiivisuusväite ei koske ainoastaan suomalaista kokemusta, eikä sen esittäminen ole sidoksissa suomen kieleen. Asubjektiivinen metafysiikan arvostelu voisi olla ainutlaatuisen suomalaisen filosofian olemassaolon edellytys vain sillä ehdolla, että transsendentaalinen asubjektiivisuus väen väkisin määriteltäisiin ja vaadittaisiin edellytykseksi. Yhtä hyvin sitä voitaisiin vaatia espanjalaisen filosofian ehdoksi.

Sikäli kuin asubjektiivisuus on Vadénille suomalaisen filosofian ehto, asubjektiivisuus on siis tulkittava empiiriseksi tapahtumaksi tai olemassaolon muodoksi. Mutta ovatko empiirisen asubjektiivisuuden eri muodot eristettävissä suomalaisen kokemuksen uniikiksi piirteeksi? Onko esimerkiksi Vadénin mainitsema luonnosta huumautuminen ainutlaatuinen suomalainen ilmiö? Tuskinpa vain, vaikka suomalaisessa luonnossa voi tietysti kokea jotakin, mitä muualla ei ole mahdollista kokea. Entäpä juhlan tuoksinnassa tapahtuva järjen herpaantuminen, itsekurin löystyminen, subjektin rajojen rapistuminen? Ovatko ne ainutlaatuisia suomalaisia kokemuksia? Tai ajatellaan itsehallinnan ja minäkeskeisen harkitsevuuden menetystä erityisenä asubjektiivisuuden muotona. Ehkä suomalaisilla on omat tapansa heikentää itsehallinnan otetta kokemuksesta, mutta ainakin ilman lisäperusteluita on vaikea uskoa, ettei näitä ilmiöitä esiintyisi muuallakin.

Tukeakseen näkemystään suomalaisen kokemuksen asubjektiivisuudesta Vadén (samoin kuin Pauli Pylkkö) kiinnittää huomionsa suomen kielen persoonattomiin kielimuotoihin, siis sellaisiin kuin ”Ollaan erällä” ja ”Ajatellaan asioita”. Koska lauseissa ei ole subjektia eikä objektia, ne ovat subjektin kannalta lähellä ”tyhjiyttä ja olemattomuutta”.⁷ Ovatko nämä suomen piirteet jälkiä kokemuksen tavoista, jotka

ovat suurelta osin hukkuneet satoja ja ehkä tuhansia vuosia kestäneen subjektuuden vyöryn alle? Onko suomi joskus ollut erityisen hyvällä kuulolla asubjektiiivisten kokemusten suuntaan, ja onko tämä kielen ja mielen asubjektiivinen piirre edelleen niin vahva, että se voisi toimia länsimaisen subjektin kritiikin ja käytännöllisen heikentämisen keinona?

Persoonaton kieli saattaa olla omiaan ilmaisemaan kokemusta, jossa empiirisen subjektuuden valta-asema on horjunut tai jo alun pitäen heikko. Tässä suomi on monipuolinen kieli ainakin verrattuna eurooppalaisiin kieliin, jotka yleisesti ottaen johdattelevat ja pakottavat subjektikeskeiseen ajatteluun. Mutta onko persoonattomien kielimuotojen ja asubjektiiivisten kokemuksen tapojen yhteys niin suoraviivainen kuin Vadén antaa ymmärtää? Kertooko persoonaton kieli todella suomalaisen kokemuksen menneestä tai nykyisestä taipumuksesta asubjektiivisiin muotoihin ja muodottomuuksiin? Astutaanko tässä sen rajan yli, joka erottaa perusteltavissa olevat väitteet ajattelijan tendenssimäisistä pyrkimyksistä? Näihin kysymyksiin vastaaminen on vaikeaa ja ehkä mahdotonta.

Vadénilla ’subjekti’ näyttää usein tai jopa useimmiten tarkoittavan länsimaista, teknologisesti orientoitunutta porvarillista persoonaa. Tämä ei toki ole ainoa subjektina olemisen muoto, ja sen vastainen kapina ei vielä merkitse kapinaa kaikenlaisia subjektuusia vastaan. Eikö esimerkiksi voida puhua kokeneille suomalaisille eränkävijöille ominaisista persoonallisuuden piirteistä, jotka ehkä vaikuttavat sopimattomilta urbaaneissa, teknologisesti virittyneissä, tehokkaaseen ajankäyttöön suuntautuneissa ympäristöissä? Vaikka esimerkiksi on karkeapiirteinen, se ehkä auttaa näkemään, että Vadénin väite suomalaisuuden sitoutumisesta nimenomaan asubjektiivisen olemassaoloon ei ole aivan ongelmaton.

Suomalaisessa kokemuksesta on varmasti asubjektiivisuutta, mutta suomalaisen filosofian tiukka sitominen nimenomaan asubjektiivisiin kielen ja mielen ilmiöihin olisi turhan rajoittunut ja yksipuolista, koska suomen kieli ja suomalainen kokemus eivät ole läpeensä asubjektiivisia. Suomalainen

filosofia voi edetä sekä asubjektiivisella että nykyisiä, hävitettyjä ja miksei myös uudenlaisia subjektuuden muotoja luonnostelevalla rintamalla.

Mihin tämä jättää meidät ainutlaatuisen suomalaisen filosofian ehtojen etsinnässä? Olennessa kieleen. Vadén on oikeassa sanoessaan, että suomalainen filosofia voi olla jotakin ainutlaatuista, jos ja koska sen kieli on ainutlaatuista. Tietysti jo suomen sanasto tuo mukanaan ainutlaatuisuutta, mutta myös sanojen merkitykset voivat olla ainutlaatuisia ja muihin kieliin kääntymättömiä, koska merkitykset syntyvät erityisistä elämänmuodoista. ”Jos on olemassa tapoja elää, jotka ovat erilaisia verrattuna muihin tapoihin elää, on olemassa merkityksiä, jotka eivät jäänöksettömästi käänny.”⁸ Sanojen merkitykseen sisältyy aina sitä elämää, jossa niiden paikka on, eikä niitä voida vaihtaa toisiksi ilman merkityksen vaihtumista. Jos suomalainen filosofia elää tässä erityisessä suomen kielessä, se on osallisena kielen ainutlaatuisuudesta.

Kuten Vadén korostaa, suomi on ruotsalaisine, venäläisine, saksalaisine ja englantilaisine vaikutteineen sekoitunutta, epäpuhdasta.⁹ Se ei voi ylpeillä ehjillä sukujuurilla eikä yhtenäisyydellä. Mitä enemmän suomen kieli ja suomalainen elämänmeno ovat alkaneet muistuttaa alun perin vieraita elämänmuotoja, sitä pienemmäksi ainutlaatuisen ajattelun alue on tullut; ja jos paikallisen ajattelun pitäisi tapahtua josakin ulkoisilta vaikutteilta suojatussa kielessä, suomalaista filosofiaa tuskin voisi olla. Mutta suljetun kielellisen maailman etsinnän tai luomisen sijaan on otettava kieli sellaisena kuin se todellisuudessa on, koska ne kysymykset, jotka nyt vaivaavat suomalaisia, voidaan paikantaa ja ratkaista vain tässä sekoittuneessa nykykielessä.

Siinä määrin kuin kielet ja kielellistettävät elämänmuodot ovat paikallisia ja ainutlaatuisia, niihin liittyviä filosofisia kysymyksiä on lähestyttävä paikallisella kielellä. Filosofisen ja ylipäätään kielellisen kolonialismin äärimuoto on se, että valloitetun alueen asukkaat siirtyvät käyttämään valloittajien kieltä, siis eivät ainoastaan ota vastaan sanoja, rakenteita ja tyylejä omaan kieleensä vaan vaihtavat koko kielen. Tämä irrottaa filosofian siitä elämästä, jonka kysymyksiä sen pitäisi ajatella,

tekee siitä kuuron kielelle, jonka merkityksiä sen tulisi pohtia. Filosofia rappeutuu yleismaailmallisuutta havittelevien elämänmuotojen tulkiksi ja edistäjäksi, eikä se huomaa, että ihmiset elävät ja kieli merkityksellistää aivan toisin kuin se olettaa.

Arto Tukiainen

Viitteet

1. Vadén 2004, 50.
2. Esim. Vadén 2000, 7–24.
3. Esim. Vadén 2000, 31.
4. Vadén 2004, 51.
5. Illuusiosta, ks. Tukiainen 2000, erit. 73. Nimenomaan sanaa 'illuusio' käyttää myös esim. Vadén 2000, 169.
6. Asiasta tarkemmin, ks. Tukiainen 2000.
7. Vadén 2000, 187. Ks. myös Pylkkö 1998, 48: ”Suomalaisuus on siis siinä että suomen kieli meissä antaa meidän olla vähemmän henkilöitä kuin mitä sanokaamme ruotsin kieli antaa ruotsalaisten olla.”
8. Vadén 2004, 49.
9. Esim. Vadén 2000, 25–71, ja Vadén 2004, 51–52.

Kirjallisuus

- Pylkkö, Pauli, Suomen kieli on vetäytymässä ja jättämässä meidät rauhaan toisiltamme. *niin & näin* 1/1998, s. 44–49.
- Tukiainen, Arto, Psykofyysisestä ongelmasta asubjektiiiviseen kokemukseen: Avoin kirje Tuula Tanskalle. *niin & näin* 3/00, s. 69–73.
- Vadén, Tere, *Ajo ja jälki. Filosofisia esseitä kielestä ja ajattelusta*. Atena, Jyväskylä 2000.
- Vadén, Tere, Mitä on paikallinen ajattelu? *niin & näin* 1/2004, s. 49–55.